

Din ve Yorum ve Değişim

Din ve Yorum

Değişim insandan öncedir ve ondan bağımsızdır. Değişim yaratılışla başlar. İnsanı diğer varlıklardan ayıran vasıflardan biri de kendisini saran değişimin farkında olması ve çevresini değiştirebilmesidir. Akıl ve kalbe sahip, nefis ve şeytanın telkinlerine ve oyunlarına maruz aynı insanın iyiliğe ve hayra doğru değişmek gibi bir mükellefiyeti vardır. Allah, peygamberler ve kitaplar göndererek insana yükümlülüklerini hatırlatır. Duru bir vicdanın, selim bir aklın varacağı hüküm bundan başkası değildir zaten. Her bir yaratılmışın farkında olmadan içinde bulunduğu, daha doğrusu maruz kaldığı değişime insanın içten gelen bilinçli bir arzuyla katılmasıyla yaratılıştaki ahenk tamamlanır.

İslamiyet'in bir kültürün içine doğduğu ve bu kültürden bazı unsurları benimsediği, bir kısmını ıslah ettiği, önemli bir kısmını ise çeşitli sebeplerle reddettiği bilinen bir husustur. Kur'an-ı Kerim'de, geleneğin çerçevesi bu şekilde çizilmektedir. Hz. Peygamberin müşriklerle mücadeleye başladığı ilk nokta, tevhid inancına karşı uydurulup geliştirilmiş olan bu putperestlik geleneği olmuştur. Bu anlamdaki gelenek putperestlik inancıdır ".... biz babalarımızı bir ümmet(din) üzerine bulduk; onların asarından, izlerinden gidiyoruz." (Zuhuruf, 43/22) Cahiliyet asabiyeti denilen hadise, aklın ve kalbin süzgecinden geçirilmeyen eski kötü adetlerdeki ısrardır. Ancak cahiliye dönemine ait bazı iyi hasletlerin sonraki dönemlerde muhafazası yönünde hadisler vardır. Nitekim Kura'n-ı Kerim'de "Üzerinden gidilmesi adet olan yol manasındaki sünnet kelimesinin iyi ve kötü geleneklere işaret ettiğini; bazan "sizi, sizden evvelkilerin sünnetlerine iletme" (Nisa, 4/26) şeklinde müsbet bir anlamda kullanılmaktadır.

Dine bu yüzden "gelenek" anlamı verilemez. Özellikle, İslami metinlerde (yazılı dini kaynaklar) ve İslam tarihinde değişim ve yeniden-yorumla ilgili pek çok dayanak vardır. İcma, şura, içtihat "rasyonel seçim"i ve esnekliği cesaretlendiren İslami prensiplerdir. (AKBAR, S. Ahmet, Post-Modernizm and İslam, London 1992, s. 118) Bu bakımdan dinler, özellikle İslamiyet, geldiği toplumlarda "yeni"(mesaj)dir. Sapkın gelenekler karşısında "din" bambaşka bir hayat dünyasının mevcudiyeti konusunda insanlara (yeni) bir müjdedir. Ancak dinin ilk tabiiilerinden itibaren iki ya da üç nesil geçince, İbn Haldun'un tespitleriyle de bir din, sapkınlık (dalalet) anlamında değil fakat sosyolojik anlamda "gelenek" haline gelir; anlamın yerini söz, içtenliğin yerini şekil alır; en kötüsü de, sosyolojik manada gelenekselleşen dinin müntesipleri yavaş yavaş tahkiki imandan taklidi imana yönelir.

Daha açık ve seçik ifade etmek gerekirse; değişen din değil; insanların dini algılama şeklidir. Büyük tarih filozofu İ. Haldun bir dinde (daha doğrusu dini anlayışta) yaklaşık iki-üç nesil geçince gelenekselleşme belirtilerinin ortaya çıktığını ileri sürmüştür. İ. Haldun'un sözünü ettiği iki-üç nesil yaklaşık 100 yıl demektir; her yüzyılda bir müceddidin gönderilmesi "tecdit" in ne tür bir gereklilik olduğunu gösteriyor. Geleneğin ve yeninin anlam çerçevesini—İslam'dan sonra bir din gönderilmeyeceğine göre—"tecdit" vazifesi/hadisesi ışığında iyice belirlemek gerekir.

Bediüzzaman ilk eserlerinden biri olan “Muhakemat”ın Mukaddemesini bu meseleye ayırmıştır. Ona göre yaşadığı asır hastalıklıdır, bütün unsurlar ve uzuvlar tedaviye muhtaçtır. Hastalığın kaynağında atalet ve yeis kadar hatta belki ondan daha ziyade olarak, İslamiyetin özünün unutulmasıyla şekilcilığe ve yüzeyselliğe saplanıp kalma vardır. Ona göre İslamiyetin hakikati bir elmas gibidir, onun özünün terk edilip, kısrına (şekil ve kalıplara) rağbet ile bu “elmas”ın üzeri tozlanmıştır. İslamiyet elmasına bir saykal (cila) vurmakla hakikat eskisi gibi canlanacaktır. Şöyle demektedir: “İslamiyetin mağz ve lübbünü terk ederek, kısrına ve zahirine vakf-ı nazar ettik ve aldandık. ... zira biz İsrailiyatı usulüne ve hikayati (hikaye türünden şeyleri) hakaikine (özüne) ve mecazâtı (mecazları) hakaikine (hakikatlerine) karıştırarak kıymetini takdir etmedik. ... beni geçmiş asırların efkârına karşı mübarezeyle heyecana şecaata getiren ... itikadım ve yakinimdir ki, hak neşv-ü nema bulacaktır. ... zira, mazi kıtasında vahşet-abad sahralarında haymenişin (çadır kuranların) taaasup ve taklit veyahut cehlistan ülkesinde menzil-nişin müzahrafat ve istibdat olanlara şeriatı garra sed çekip, mani olacaktır” (Nursi, Said, Muhakemat, İstanbul: 1999, Yeni Asya Neşriyat, s. 16)

Yukarıdaki ifadelerin sağladığı açılımla İslam karşısında “yeni”nin ve “gelenek”in mahal ve mevkii konusunda şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Bu anlamda, İslamiyet’in meselesi, din ve medeniyet gibi iki kuvvetin bir yandan birbirini cezbe etmesi, diğer yandan da birbiriyle çatışmasından meydana gelmektedir. Aslında bu mana örtük bir şekilde “bid’atı hasene” (sonradan ilave edilen iyilik) ve “bid’atı seyyie” (sonradan ilave edilen kötülük) şeklinde dini kavramlar olarak ifade edilmektedir. İslam’da ideal ve gerçek bir biriyle uzlaşmayan iki karşıt güç değildir. İslamiyet, maddeler dünyasını da kabullenir ve ona hakim olmak için gereken yolu gösterir. (İkbal, Muhammed, Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu, çev. Ahmet Asrar, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, yayım tarihi belirtilmemiş, s. 26)

Esasında din; kelime olarak başlıca a) borçluluk ifadesi b) teslimiyet c) tefrik kabiliyeti, hikmet ve feraset d) meyyaliyet (fitri eğilim) anlamlarına gelmekle birlikte, bu kelime, en azından kavramsal olarak “meddane” mastarıyla ilgilidir. Bu fiil-kökün anlamı “şehir inşa etmek”tir. Bu kökten, başka bir kelime (temeddün) türer ki, onun da anlamı medenileşme, kültürce yükselmedir. Böyle olmakla birlikte, İslam’da gelişme ve ilerleme maddi gelişmeye indirgenemez. Başka türlü mütaala bizi, yaşayan herhangi bir mahluk olan insanın kaydettiği gelişmeye götürür ki, bu doğru değildir. Sınırsız ve sorumsuz bir gelişme söz konusu olamaz. Gelişmenin bir anlamı; sırat-ı mustakimden (doğru yoldan) sapmamaktır. (Attas M. Nakib, İslam ve Laisizm, Türkçesi: Selahattin Ayaz, İstanbul 1994, Pınar Yayınları, s.79)

Şu halde, İslam’ın daha doğrusu Müslüman’ın problemi bir din (inanç) problemi değildir. Böyle olmakla birlikte, yani bütün zamanlar ve mekanlar için ellerinde Kur’an gibi doğru yola iletici, hidayete erdirici bir nur varken, her zaman Müslümanlar “Kur’an-i İslamî” hayatlarına yansıtamamaktadırlar. İşte bu yüzden Müslümanların “nefislerinde olanı—az ya da çok—değiştirmeleri” gerekmektedir. (Cevdet Sait, Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları, 2.b., çev. İlhan Kutluer, İstanbul 1986, İnsan Yayınları, s. 33)

Kur’an’ın bir düstur (kanun) olarak belirttiği, hayra dönük nefislerdeki değişmeyi (bir kavmin kendisini değiştirmesi) takip edecek olan toplumsal değişme gerçeğinin (Allah’ın o toplumu değiştirmesi) unutulmuş olması, Müslümanların problemlerinin çözümünü geciktirmektedir. Maddi medeniyetin çöküş dönemlerinde değişim dıştan zorlandığı için yapılacak “içtihat”ın ameli bir hayata yansması ihtimali düşüktür. Çeşitli gerilimlerle sürüklenen bir ruha hiçbir içtihat yetmeyecektir. Merak, eylem ve fiilin beraberinde getirdiği genişlemenin ortaya koyduğu problemleri aşmak için yapılacak içtihadın anlamı başka, tam tersi—artık hangi nedenden kaynaklanmışsa—maddi ve manevi yılgınlığın bütün unsurlarıyla kök saldığı şartlarda yapılacak içtihadın anlamı çok daha başkadır.

İleri sürülen argüman bireysel plana aktarıldığında şunları söylemek mümkündür. Dinin zaruri olan kısmına imtisalde bir lakaydlığın olduğu, dünya hayatını ahiret hayatına tercih edildiği zamanlarda içtihad gayretinin kökü içte değil—ki zamanımızda durum bundan farklı değildir—dıştadır. Kast edilen mana, şu atıfla daha da billurlaşmış olacaktır: “Nasıl ki, bir cisimde, neşv ü nemâ için tevessü’ meylî bulunur. O meyl-i tevessü’ ise—çünkü dahildendir—vücut ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer hariçte tevsi için bir meyl ise, o vücudun cildini yırtmaktır, tahrip etmektir; tevsi değildir” (Said Nursi, Sözlür, İçtihat Risalesi, s. 443)